

اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر تاب‌آوری و سازگاری دانش‌آموزان پسر با عملکرد تحصیلی پایین

مریم آذرافروز^۱، مرجان خیراندیش^۲، زینب کارگر^۳، عبدالرحمن کشاورز زرجانی^۴

دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۹ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۳

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی تاثیر آموزش مهارت حل مسئله بر تاب‌آوری و سازگاری دانش‌آموزان با عملکرد تحصیلی پایین بود. روش پژوهش شبه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه مدارس شهر شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند. از این میان ۱۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری در دسترس و بر اساس مدارس دارای عملکرد تحصیلی پایین انتخاب شدند و پرسش‌نامه تاب‌آوری (RISC-CD) و سازگاری (AISS) را تکمیل کردند. سپس از ۳۰ دانش‌آموز که تاب‌آوری و سازگاری پایین‌تر از متوسط گزارش نمودند، به‌طور تصادفی ۱۵ نفر در گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه کنترل گماشته شدند. افراد گروه آزمایش به مدت هشت جلسه تحت آموزش مهارت حل مسئله قرار گرفتند. داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس چندمتغیره تحلیل شدند. نتایج نشان داد آموزش مهارت حل مسئله موجب بهبود معنادار میزان تاب‌آوری دانش‌آموزان شرکت‌کننده در گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل می‌شود و کاهش معنادار رفتارهای ناسازگارانه را در این گروه به همراه دارد. به‌طور خلاصه می‌توان نتیجه گرفت آموزش مهارت حل مسئله موجب بهبود معنادار توانمندی‌های تاب‌آوری و سازگاری دانش‌آموزان می‌شود.

کلید واژه‌ها: مهارت حل مسئله، تاب‌آوری، دانش‌آموزان، سازگاری، عملکرد تحصیلی پایین.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی گروه روان‌شناسی، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، خوراسگان، ایران

^۲ دانشجوی دکتری تخصصی گروه روان‌شناسی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران، نویسنده مسئول، Marjankheirandish^{YYV}@gmail.com

^۳ کارشناسی ارشد گروه علوم تربیتی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

^۴ کارشناسی ارشد گروه مشاوره تحصیلی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

مقدمه

دوران تحصیل، دوره‌ای از زندگی است که در آن تغییرات شناختی و اجتماعی سریعی برای دانش‌آموزان اتفاق می‌افتد (رنجیس، الچورنی و پل^۱، ۲۰۲۰). یکی از چالش‌های مهم این دوره در زمینه موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان، ایجاد انگیزش و مهارت‌های لازم برای دانش‌آموزان جهت مقابله با چالش‌های تحصیلی می‌باشد. بدین سان، عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان مورد توجه پژوهشگران تعلیم و تربیت بوده و هست (هرناندز، کاسالر و کینت^۲، ۲۰۲۰). در این راستا، هر کدام از پژوهشگران و علمای تعلیم و تربیت شاخص‌هایی را برای موفقیت‌های تحصیلی دانش‌آموزان مطرح می‌نمایند. نظریه‌پردازان و محققان علوم تربیتی برای ارایه و دفاع از نظریات خود درباره پیشرفت تحصیلی، به دنبال شواهد تحقیقاتی و تجربی در مورد تأثیرگذاری عوامل، بر عملکرد تحصیلی^۳ دانش‌آموزان هستند و اعتقاد دارند عوامل اجتماعی و روان‌شناختی مختلفی با موفقیت دانش‌آموزان در ارتباط هستند (موریرا، فاریا، کونا، اینمان و روکا^۴، ۲۰۲۰؛ ژانگ و اسلسنیک^۵، ۲۰۲۰).

یکی از عوامل مرتبط با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، سازگاری^۶ است (کشاوورز افشار و میرزایی، ۱۳۹۷). سازگاری به معنای توانایی کنار آمدن با خواسته‌های خود و دیگران و نیز برقراری تعادل میان خواسته‌های درونی و درخواست‌های محیطی است (ساقی و رجایی، ۲۰۰۹). این مفهوم به توانایی تحمل تکانه‌ها برای دستیابی به اهداف مطلوب اشاره دارد و پیش‌بینی‌کننده ضروری موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است (موراگن^۷، ۲۰۱۷). شارما و پاندی^۸ (۲۰۱۹) یکی از منابع مهم سلامت روان نوجوانان دانش‌آموز را سازگاری با همسالان می‌دانند. آن‌ها در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که افزایش توانمندی سازگاری روان‌شناختی دانش‌آموزان از طریق افزایش سلامت روان آن‌ها به‌طور غیر مستقیم موجب بهبود عملکرد تحصیلی‌شان می‌شود. مورانگن (۲۰۱۷) معتقد است تلاش در جهت دستیابی دانش‌آموزان به سازگاری روان‌شناختی از اهداف اصلی آموزش رسمی است تا دانش‌آموزان عملکرد بهتری در زندگی شخصی و تحصیلی در آینده داشته باشند. پیگیری این هدف به ویژه در خصوص دانش‌آموزان نوجوان بنا به نظر سونیتا و جروراج^۹ (۲۰۱۴) کاهش بروز مشکلات احتمالی را در بزرگسالی به همراه دارد.

از متغیرهای دیگری که میزان آسیب‌پذیری افراد را در مواجهه با دشواری‌ها کاهش می‌دهد و با سازگاری ارتباط بسیار نزدیکی دارد، تاب‌آوری^{۱۰} است (اسکینر^{۱۱}، ۱۹۹۲). گنو و همکاران (۲۰۱۹) اظهار داشتند تاب‌آوری به افراد کمک می‌کند که به‌گونه‌ای موفقیت‌آمیز با شرایط، با وجود رویارویی با تجارب منفی که می‌تواند آن‌ها را در معرض خطر قرار دهد، سازگار شوند. بنا به گفته شیخ‌الاسلامی، صادقی و محمدی (۱۳۹۴) می‌توان تاب‌آوری را از منابع سازگاری دانست که می‌تواند افراد را در مواجهه با ناملایمات و خطرات زندگی‌شان حفظ نماید. افرادی که تاب‌آوری بیشتری دارند می‌توانند از پیامدهای منفی رویدادها و تجارب آسیب‌زا در مدرسه اجتناب نموده و انطباق بهتری در شرایط دشوار به‌دست آورند. یافته‌های کیانی (۱۳۸۹) نشان می‌دهد هرچه افراد از تاب‌آوری بیشتری برخوردار باشند اعتماد به نفس بالاتری دارند و با احتمال بیشتری در زندگی عواطف مثبت را تجربه می‌نمایند و در نتیجه سازگاری روان‌شناختی بهتری خواهند داشت. همان‌طور که گفته شد تاب‌آوری موجب می‌شود فرد در رویارویی با مشکلات، سازگاری مناسبی داشته باشد و چیزی بیش از اجتناب ساده از پیامدهای منفی است (روحانی و اشراقی، ۱۳۹۸). از این‌رو در پژوهش حاضر متغیر تاب‌آوری در کنار سازگاری مورد مطالعه قرار گرفته است تا اهمیت آن به موازات سازگاری و حتی به عنوان یکی از منابع سازگاری مورد توجه قرار بگیرد.

^۱. Ranjeeth, Latchourni, & Paul

^۲. Hernández, Cascallar, & Kyndt

^۳. academic performance

^۴. Moreira, Faria, Cunha, Inman, & Rocha

^۵. Zhang & Slesnick

^۶. adjustment

^۷. Murugan

^۸. Sharma & Pandey

^۹. Sunitha & Gururaj

^{۱۰}. resilience

^{۱۱}. Skinner

یکی از منابعی که به فرایند تاب‌آوری و سازگاری در دوره نوجوانی و زندگی در محیط مدرسه کمک می‌کند، آموزش مهارت حل مسئله است که در اواخر قرن بیستم به عنوان یک مقوله جدی در فرایند تحول فردی مطرح شده است. حل مسئله یا مشکل‌گشایی فرایندی شناختی است که به وسیله‌ی آن فرد می‌کوشد راه حل مناسبی برای یک مشکل پیدا کند (پرلا و ادونل^۱، ۲۰۱۱). هم‌چنین یکی از اهداف مهم نظام‌های تعلیم و تربیت مدرن، پرورش افرادی است که قادر باشند بر مسایل و مشکلاتشان در زندگی روزمره و در محیط اجتماعی به آسانی غلبه کنند (سلجوق، سالیشان، ارول^۲، ۲۰۰۷). آموزش مهارت حل مسئله به عنوان یک روش درمانی به فرد می‌آموزد تا با استفاده از یک فرایند سازگاری هوشمندانه، منطقی و هدفمند بتواند توانایی خود را برای برخورد مؤثر با دامنه‌ی گسترده‌ای از موقعیت‌های پرفشار روانی به کار گیرد و از مجموعه مهارت‌های شناختی خود برای کنار آمدن با موقعیت‌های مختلف مشکل‌آفرین استفاده کند (مانرو، مانتی و اسمال^۳، ۲۰۰۱).

آموزش مهارت حل مسئله، ارائه منظم آموزش مهارت‌های شناختی و رفتاری است که به فرد کمک می‌کند تا مؤثرترین راه حل مشکل را شناسایی کرده و به طریقی مؤثر با مشکلات روزمره و مشکلاتی که در آینده پیش می‌آیند، برخورد نماید. تاثیر آموزش مهارت حل مسئله بر روی متغیرهای بسیاری انجام شده است؛ به عنوان مثال در پژوهشی دربر، لیوت، فلتچر و سوانسون^۴ (۲۰۰۵) دریافتند که بین جهت‌گیری حل مسئله منفی و سازگاری ضعیف رابطه وجود دارد و مهارت‌های حل مسئله مثبت پیش‌بینی‌کننده سازگاری مؤثر و کارآمد است. بارکر^۵ (۲۰۰۲) نیز دریافت که بین توانایی حل مسئله و عملکرد تحصیلی رابطه وجود دارد. نتایج پژوهش احدی، میرزایی، نریمانی و ابوالقاسمی (۱۳۸۸) نشان داد که آموزش حل مسئله می‌تواند سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان کم‌رو را بهبود بخشد. در پژوهشی نیکنام، باغری بناب و حسن‌زاده (۱۳۹۹) در پژوهشی نشان دادند آموزش حل مسئله خلاقانه بر خلاقیت و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان پسر تیزهوش مؤثر است. نتایج پژوهش رحمانی و خلعتبری (۱۳۹۹) آشکار کرد که آموزش مهارت‌های حل مسئله نیز بر تاب‌آوری مؤثر است. عطادخت، نوروزی و غفاری (۱۳۹۲) در پژوهشی نشان دادند که آموزش حل مسئله اجتماعی در ارتقای تاب‌آوری در دانش‌آموزان با ناتوانی‌های یادگیری تاثیر مثبتی دارد. نتایج پژوهش دارابی، غلامزاده جفره و شهبازی (۱۴۰۱) نشان داد که آموزش خودتنظیمی و آموزش مهارت حل مسئله بر اشتیاق تحصیلی و تاب‌آوری تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر بوده است. کاشانی وحید، حکیمی راد، عامری و اساسه و مهدوی (۱۳۹۹) نشان داد آموزش مهارت حل مسئله موجب افزایش تاب‌آوری کودکان کار و خیابان با اختلالات رفتاری شد. شیخ‌الاسلامی، سلیمانی و محرم‌زاده (۱۳۹۷) در پژوهشی نشان دادند آموزش حل مسئله اجتماعی می‌تواند سازگاری و خودکارآمدی دانش‌آموزان زورگو را تعدیل کند. همچنین نتایج پژوهش بیگ ویردی و جعفری (۱۳۹۵) نشان داد آموزش حل مسئله موجب ارتقای سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی می‌شود؛ بنابراین با توجه به نتایج پژوهش‌های فوق که اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله را تأیید می‌نمایند و توجه به این مهم که یکی از اهداف عمده آموزش و پرورش، دستیابی دانش‌آموزان به توانمندی سازگاری و برقراری رابطه مفید و مؤثر با دیگران و پذیرش مسئولیت اجتماعی است، می‌توان گفت آموزش مهارت حل مسئله به دانش‌آموزان یک امر ضروری است. در این پژوهش سعی شد با توجه به اهمیت تاب‌آوری در ارتقاء سلامت روان، این متغیر در کنار سازگاری که همواره پژوهش‌ها بر اهمیت آن تأکید نموده‌اند، قرار بگیرد. از این‌رو، مسئله پژوهش حاضر بررسی این مهم است که آیا آموزش مهارت حل مسئله به دانش‌آموزان با عملکرد تحصیلی پایین می‌تواند میزان تاب‌آوری و سازگاری آن‌ها را افزایش دهد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر شبه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه مدارس شهر شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند. از این میان ۱۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری در

^۱. Perla & O Donnel

^۲. Selcuk, Calishan, & Erol

^۳. Monroe, Monty, & Small

^۴. Dreer, Elliot, Fletcher, & Swanson

^۵. Barker

دسترس و بر اساس مدارس دارای عملکرد تحصیلی پایین انتخاب شدند و پرسشنامه تاب‌آوری و سازگاری را تکمیل کردند. سپس ۳۰ نفر که نمرات پایین‌تر از متوسط کسب نمودند با توجه به این که نیاز بیشتری به آموزش مهارت‌های اجتماعی - هیجانی داشتند و این پژوهش می‌توانست برای آن‌ها چنین فرصتی را فراهم آورد، انتخاب شدند. سپس به‌طور تصادفی از میان شرکت‌کنندگان پژوهش ۱۵ نفر در گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه کنترل جایگزین شدند. میانگین سنی شرکت‌کنندگان گروه آزمایش ۱۳/۵۵ و انحراف معیار ۱/۰۶± و گروه کنترل ۱۴/۰۹ و انحراف معیار ۱/۱۲± سال بود. ملاک‌های ورود عبارت بودند از تحصیل در دوره اول متوسطه، داشتن دامنه سنی ۱۲ تا ۱۹ سال و ملاک‌های خروج نیز شامل ابتلاء به اختلال عمده روان‌پزشکی براساس مصاحبه بالینی، نیاز به مصرف دارو در دوره آموزش و دریافت همزمان سایر درمان‌ها و آموزش‌های روان‌شناختی، غیبت بیش از دو جلسه و عدم تمایل به ادامه جلسات.

مقیاس تاب‌آوری: مقیاس تاب‌آوری کانر و دیویدسون^۱ یک مقیاس ۲۵ گویه‌ای است که تاب‌آوری را در اندازه‌های ۵ درجه‌ای لیکرت از صفر (همیشه نادرست) تا ۴ (همیشه درست) می‌سنجد (کانر و دیویدسون، ۲۰۰۳). کمپیل - سیلس، کوهن و استین^۲ (۲۰۰۶) ویژگی‌های روان‌سجی مقیاس اولیه تاب‌آوری را با انتخاب ۱۰ گویه از میان ۲۵ گویه بر روی نمونه‌ای شامل ۵۱۱ نفر مطالعه نمودند. در بررسی روایی سازه مقیاس جدید تاب‌آوری بر اساس تحلیل عاملی تأییدی برای هر ۱۰ گویه بار عاملی بین ۰/۴۴ تا ۰/۹۳ گزارش شده است که این حاکی از روایی سازه مطلوب و قابل قبول برای این مقیاس است. این مقیاس در مطالعه محمدی (۱۳۸۴) بر روی ۲۴۸ نفر اجرا شد و پایایی آن با سنجش همسانی درونی آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به دست آمد و برای تعیین روایی با روش همبستگی بین هر گویه و نمره کل، ضریب همبستگی بین ۰/۴۱ تا ۰/۶۴ به دست آمده است. در پژوهش حق رنجبر، کاکاوند، برجلی و برماس (۱۳۹۰) نیز پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار گرفت که آلفای ۰/۸۴ برای این پرسشنامه به دست آمد. در مطالعه حاضر پایایی این پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ ۰/۷۹ محاسبه شد و برای بررسی روایی محتوایی نیز از متخصصان این حوزه نظرخواهی شد و مشخص گردید که هیچ کدام از گویه‌ها مبهم نیستند؛ بنابراین این ابزار از پایایی و روایی مطلوبی برخوردار است.

پرسشنامه سازگاری دانش آموزان: پرسشنامه سازگاری دانش آموزان^۳ سینها و سینگ (۱۳۸۰/۱۹۹۳) سازگاری عمومی دانش آموزان را در سه بعد عاطفی، آموزشی و اجتماعی ارزیابی می‌کند. در این پژوهش از فرم ۶۰ سوالی استفاده شده است که نمره گذاری آن به صورت صفر و یک است. هر یک از ابعاد ۲۰ سوال را در بر می‌گیرد. ضریب پایایی این آزمون از طریق دو نیمه کردن، برای سازگاری کل، عاطفی، اجتماعی و آموزشی به ترتیب ۰/۹۵، ۰/۹۴، ۰/۹۳ و ۰/۹۶ و با روش بازآزمایی ۰/۹۳، ۰/۹۶، ۰/۹۰ و ۰/۹۳ گزارش شده است (نویدی، ۱۳۸۷). نویدی (۱۳۸۷) در مطالعه خود ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه را برای سازگاری کل ۰/۸۲ و برای سازگاری آموزشی، عاطفی و اجتماعی به ترتیب ۰/۷۰، ۰/۶۸ و ۰/۶۵ گزارش کرده است. روایی محتوایی این مقیاس در مطالعه حاضر با نظرخواهی از متخصصان بررسی شد و مشخص گردید که هیچ کدام از سوالات مبهم نیستند. ضریب پایایی این پرسشنامه نیز به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۶ محاسبه شد.

پس از در جریان قرار دادن دانش آموزان از هدف انجام پژوهش، و اجرای پیش‌آزمون روی گروه آزمایشی و کنترل، گروه آزمایشی در هشت جلسه دو ساعته (هر هفته یک جلسه) به مدت ۲ ماه در برنامه‌های مهارت حل مسئله شرکت نمودند و مهارت لازم را دریافت کردند. برنامه مداخله با استفاده از منابع گوناگون بویژه «کتاب مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری (امامی نائینی، ۱۳۸۷)، کتاب مهارت‌های زندگی (ناصری، ۱۳۸۶) و همچنین استفاده از منابع و مقالات مختلفی که در این زمینه کار شده بود، تدوین شد. از افراد شرکت‌کننده در گروه آزمایشی خواسته شد که مباحث مطرح شده در کلاس‌های مهارت حل مسئله را با کسی در میان نگذارند. لازم به ذکر است که گروه کنترل این مهارت‌ها را دریافت نکردند. پس از اتمام جلسات مهارت حل

^۱. Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC)

^۲. Campbell-Sills, Cohan, & Stein

^۳. Adjustment Inventory for School Students (AISS)

مسئله مجدداً از هر دو گروه آزمایش و کنترل خواسته شد که پرسشنامه‌های مربوطه (پس آزمون) را تکمیل نمایند. خلاصه محتوای جلسات مداخله به شرح ذیل بود:

- جلسه اول: (تشخیص موقعیت کلی) (مرحله اول)
 - جلسه دوم: (تقویت مرحله اول، یعنی تشخیص موقعیت کلی)
 - جلسه سوم: (تعریف دقیق مسأله) (مرحله دوم)
 - جلسه چهارم: (تهیه فهرستی از راه‌های مختلف بارش مغزی) (مرحله سوم)
 - جلسه پنجم: (ارزیابی راه‌های مطرح شده و انتخاب بهترین راه حل) (مرحله چهارم)
 - جلسه ششم: (تصمیم‌گیری و اجرای راه حل انتخاب شده) (مرحله پنجم)
 - جلسه هفتم: (اثبات) (مرحله ششم)
 - جلسه هشتم: (مرور مراحل قبل و توزیع پرسشنامه‌ها) (ارزیابی جلسات گذشته)
- برای تحلیل داده‌های پژوهش از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره استفاده شد.

یافته‌ها

شاخص‌های آمار توصیفی حاصل از اجرای پرسشنامه‌های تاب آوری و سازگاری در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون به تفکیک گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار تاب آوری و سازگاری در دو گروه کنترل و آزمایش

متغیر	مراحل	تعداد	گروه آزمایش		گروه کنترل
			میانگین	انحراف معیار	
تاب آوری	پیش‌آزمون	۱۳	۳۶/۷۶	۶/۳۰	۴/۳۴
	پس‌آزمون	۱۳	۴۹	۹/۱۶	۴/۶۸
سازگاری	پیش‌آزمون	۱۳	۴۴/۵۳	۴/۶۶	۴/۷۵
	پس‌آزمون	۱۳	۳۲/۴۶	۵/۹۲	۳/۶۳

قبل از انجام تحلیل کوواریانس چندمتغیره، پیش‌فرض‌های این آزمون بررسی شدند. پیش‌فرض اول، نرمال بودن توزیع متغیرهای وابسته است که نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف نشان داد برای تاب آوری و سازگاری، این آزمون معنادار نبود ($P > ۰/۰۵$). نتایج آزمون باکس نیز جهت بررسی پیش‌فرض همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس از لحاظ آماری معنادار نبود ($F=۲/۱۶, P=۰/۰۹$)، و این به معنای برقراری مفروضه فوق است، بنابراین استفاده از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره بلامانع است. هم‌چنین به دلیل برقراری مفروضه همگنی ماتریس‌های واریانس - کوواریانس از آزمون لامبدای ویلکز برای بررسی معناداری اثرهای چندمتغیره استفاده شد. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره نشان داد با کنترل اثر نمرات پیش‌آزمون، بین دو گروه آزمایش و کنترل در متغیر جدیدی که از ترکیب خطی نمرات پس‌آزمون تاب آوری و سازگاری به عنوان متغیرهای وابسته حاصل شد، تفاوت معناداری وجود دارد ($F(۲, ۲۱)=۲۶/۵۶, P=۰/۰۰۱$)، لامبدا ویلکز، $=۰/۷۱$ و $P=۰/۰۰۱$).

جدول ۲. نتایج تحلیل کوواریانس آزمون‌های اثرات بین شرکت کنندگان جهت مقایسه تاب‌آوری و سازگاری در دو گروه آزمایش و کنترل

متغیروابسته	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	اندازه اثر
تاب‌آوری	پیش آزمون	۴۹۰/۷۴	۱	۴۹۰/۷۴	۱۴/۲۲	۰/۰۰۱	۰/۳۶
	گروه	۹۷۸/۲۳	۱	۹۷۸/۲۳	۲۸/۳۴	۰/۰۰۱	۰/۵۶
	خطا	۷۵۹/۱۸	۲۲	۳۴/۵۰۸			
	کل	۵۱۱۸۰	۲۶				
سازگاری	پیش آزمون	۱۵۳/۸۲	۱	۱۵۳/۸۲	۸/۴۹	۰/۰۰۸	۰/۲۷
	گروه	۹۵۳/۳۰	۱	۹۵۳/۳۰	۵۲/۶۳	۰/۰۰۱	۰/۷۰
	خطا	۳۹۸/۴۹	۲۲	۱۸/۱۱			
	کل	۴۰۶۹۴	۲۶				

به منظور مقایسه دو گروه از جهت میانگین نمرات سازگاری و تاب‌آوری در مراحل ارزیابی به طور جداگانه، نتایج آزمون اثرات بین شرکت کنندگان در جدول ۲، نشان می‌دهد که بین شرکت کنندگان دو گروه آزمایش و کنترل در نمرات پس‌آزمون تاب‌آوری ($F=28/34, P=0/001$) و پس‌آزمون سازگاری ($F=52/63, P=0/001$) تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین برای مقایسه تفکیکی متغیرها از آزمون T واریانس‌های نابرابر استفاده شد و نتایج نشان داد بین تاب‌آوری ($T=17/86, P=0/001$) و سازگاری ($T=19/92, P=0/001$) گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر تاب‌آوری و سازگاری دانش‌آموزان با عملکرد تحصیلی پایین انجام شد. پژوهش‌های بسیاری تاکنون اثربخشی آموزش این مهارت را بر متغیرهای روان‌شناختی تأیید نموده‌اند: از جمله رحمانی و خلعتبری (۱۳۹۹)، عطادخت و دیگران (۱۳۹۲)، دارابی و دیگران (۱۴۰۱)، کاشانی و دیگران (۱۳۹۹)، کاشانی وحید و دیگران (۱۳۹۹)، نیکنام و دیگران (۱۳۹۹)، احدی و دیگران (۱۳۸۸)، شیخ‌الاسلامی و دیگران (۱۳۹۷)، بیگ ویردی و همکاران (۱۳۹۵)، مانرو (۲۰۰۱)، سلجوق (۲۰۰۷)، پرلا و ادونل (۲۰۰۱)، دریر و دیگران (۲۰۰۵)، باکر (۲۰۰۲). بر همین اساس، نتایج پژوهش نشان داد که آموزش مهارت حل مسئله به دانش‌آموزان دوره اول متوسطه موجب بهبود معنادار تاب‌آوری و سازگاری آن‌ها می‌شود.

در پژوهش حاضر متغیر تاب‌آوری در کنار سازگاری و قبل از آن مطرح شد تا بر اهمیت آن تأکید شود و نتایج نشان داد آموزش آموزش مهارت حل مسئله موجب افزایش معنادار تاب‌آوری گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل می‌شود. این یافته با نتایج برخی پژوهش‌ها از جمله رحمانی و خلعتبری (۱۳۹۹)، عطادخت و دیگران (۱۳۹۲)، دارابی و دیگران (۱۴۰۱)، کاشانی و دیگران (۱۳۹۹) مبنی بر اینکه آموزش مهارت حل مسئله بر تاب‌آوری تحصیلی دانش‌آموزان موثر است، همسو می‌باشد.

در تبیین این یافته نیز چنین می‌توان اذعان نمود که رویارویی با مسائل و مشکلات مختلف در زندگی، در صورتی که با کنار آمدن و حل موفقیت آمیز همراه باشد، از طریق فرایند تقویت و قانون تجدید نظر شده اثر نرندایک، منجر به افزایش عزت نفس، اعتماد به نفس، احساس کارآمدی و همچنین افزایش قدرت تحمل افراد می‌شود. از آنجا که متغیرهای ذکر شده، از ویژگی‌های کلیدی تاب‌آوری و افراد تاب‌آور می‌باشد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که آموزش حل مسئله می‌تواند منجر به

افزایش تاب‌آوری در دانش‌آموزان شود. افزون بر این، مورالز^۱ (۲۰۰۰) چرخه تاب‌آوری را شامل پنج مرحله می‌داند: ۱) دانش - آموز به‌طور واقع‌بینانه و مؤثر عوامل خطرآفرین اصلی خود را شناسایی می‌کند، ۲) دانش‌آموز قادر می‌شود تا عوامل حفاظتی که پتانسیل جبران یا کاهش اثرات منفی عوامل خطر درک شده را دارند کشف یا جستجو نماید، ۳) عوامل حفاظتی به‌صورت هماهنگ برای ترغیب دانش‌آموز به سمت پیشرفت تحصیلی عمل می‌کنند، ۴) دانش‌آموز قادر است تا ارزش عوامل حفاظتی را بشناسد و همچنان به تصحیح و اجرای آنها ادامه دهد، ۵) تصحیح و به‌کارگیری مداوم عوامل حفاظتی کمک می‌کند دانش‌آموز روند رو به رشد پیشرفت تحصیلی را با وجود چالش‌های جدید حفظ نماید. مورالز (۲۰۰۰) تأکید نمود، برای اینکه دانش‌آموزان بتوانند از چرخه فوق‌بهره ببرند می‌بایست از توانایی خودآگاهی^۲ و خود تأملی^۳ برخوردار باشند و در خود حس درونی کنترل و رویکرد مثبت به مشکلات را تجربه نمایند. وی معتقد است معمان با آموزش مهارت حل مسئله به دانش‌آموزان می‌توانند توانایی خودآگاهی و خود انعکاسی آن‌ها و در نتیجه میزان تاب‌آوری‌شان را در برابر دشواری‌ها ارتقاء بخشند. همچنین مدارس می‌بایست شرایطی را فراهم آورند که دانش‌آموزان با کسب توانمندی‌های هیجانی و اجتماعی بتوانند با اطرافیان‌شان روابط سالمی داشته باشند، رشد شخصی و در نهایت سازگاری نه تنها در مواجهه با موانع بلکه در زندگی روزمره، در هر نوع رابطه و هر نوع بافتی را تجربه نمایند؛ از این رو دومین مؤلفه‌ای که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، سازگاری است.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، آموزش مهارت حل مسئله، سازگاری گروه آزمایش را نسبت به گروه کنترل به‌طور معناداری افزایش داد که ناظر بر اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله است. این یافته با نتایج برخی پژوهش‌ها از جمله کاشانی وحید و دیگران (۱۳۹۹)، نیکنام و دیگران (۱۳۹۹)، احدی و دیگران (۱۳۸۸)، شیخ‌الاسلامی و دیگران (۱۳۹۷)، بیگ ویردی و همکاران (۱۳۹۵)، مینی بر اینکه آموزش مهارت حل مسئله بر سازگاری دانش‌آموزان مؤثر است، همسو می‌باشد. در تبیین این فرضیه می‌توان اذعان نمود سازگاری می‌تواند یک عامل مؤثر از راهبردهای شناختی باشد که می‌توان آن را به دیدگاه‌های شناختی موجود در این زمینه مرتبط داد، هسته اصلی دیدگاه‌های شناختی درباره اختلالات روانی (ناسازگاری)، چگونگی پردازش اطلاعات در ذهن فرد است. اگر نظام باورهای فرد کارآمد باشد، اطلاعات به‌گونه‌ای دقیق در ذهن او پردازش می‌شوند که نتیجه آن رفتار مطلوب است؛ اما اگر در پردازش‌ها و ادراک‌های فرد مشکلی وجود داشته باشد، نتیجه‌ای بجز هیجان ناخوشایند و رفتار مخرب نخواهد داشت. امروزه دیدگاه شناختی درباره تبیین رفتار کودکان نیز به کار می‌رود و بسیاری از شناخت‌درمانگران بر این باورند که پردازش‌های شناختی ناکارآمد در کودکان باعث بروز رفتارهای ناسازگارانه می‌شوند. با این وجود، مهدوی و دیگران (۱۳۹۸) نیز بر این باورند که سازگاری اجتماعی، به فرد امکان می‌دهد تا انگیزه‌های خود را در محیط ارضا نماید و یا به عبارت دیگر بتواند بین خود و محیط اجتماعی رابطه سالم برقرار نماید.

در مجموع می‌توان گفت، برنامه آموزش مهارت حل مسئله در ارتقاء توانمندی تاب‌آوری و افزایش میزان سازگاری دوره متوسطه مؤثر است. اگر آموزش مهارت حل مسئله با برنامه منظم و به‌طور مستمر در طول دوران آموزش دانش‌آموزان تداوم داشته باشد، موجب رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان و مشارکت میان آنان و نیز با معلمان و مربیان خواهد شد. از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به این اشاره کرد که پژوهش حاضر بر روی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول شهر شیراز انجام شد و به‌دلیل تفاوت‌های جنسیتی و نقش عوامل زمینه‌ای بایستی نتایج آن با احتیاط تعمیم داده شود. با توجه به نتایج پژوهش و نیز نقش و اهمیت مهارت‌های حل مسئله در حل مشکلات زندگی به خصوص مشکلات تحصیلی پیشنهاد می‌شود آموزش مهارت حل مسئله در برنامه درسی دوره‌های تربیت معلم، برای آشنایی هرچه بیشتر معلمان و نیز به عنوان فوق برنامه در مدارس برای دانش‌آموزان گنجانده شود. همچنین مهارت حل مسئله را در دنیای واقعی آموزش دهند تا دانش‌آموزان را برای ورود به دنیای اجتماعی واقعی، پیچیده و نامتجانس خارج از مدرسه آماده کنند. به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌گردد در مقاطع دیگر تحصیلی، برای پسران و به صورت مقایسه‌ای انجام پذیرد و متغیرهایی همچون هوش، شخصیت، عوامل زمینه‌ای و سبک یادگیری در نظر گرفته شود.

^۱. Morales
^۲. self-awareness
^۳. self-reflective

منابع

- احدی، بتول؛ میرزایی، پری؛ نریمانی، محمد و ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۸۸). تاثیر آموزش حل مسئله اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان کم رو. *کودکان استثنایی (پژوهش در حیطه کودکان استثنایی)*، ۹(۳۳)، ۱۹۳-۲۰۲.
- امامی نائینی، نسرین. (۱۳۸۷). *مهارت حل مسأله و تصمیم گیری*. تهران: نشر هنر آبی.
- بیک و وردی، زهرا و جعفری، اصغر (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مهارت‌های حل مسأله بر سازگاری اجتماعی و تاب‌آوری دانش آموزان دختر دبیرستانی، *دومین کنگره بین‌المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی و فرهنگی*، تهران، <https://civilica.com/doc/۵۹۸۷۳۰>.
- حق رنجبر، فرخ، کاکاوند، علیرضا، برجعلی، احمد و برماس، حامد. (۱۳۹۰). تاب‌آوری و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند کم توان ذهنی. *روان‌شناسی سلامت دانشگاه پیام نور*، ۱(۱)، ۱۸۷-۱۷۷.
- روحانی، عباس و اشراقی، حمید. (۱۳۹۸). اثربخشی استعاره درمانی گروهی بر رضایت از مدرسه و تاب‌آوری دانش آموزان دارای آفت تحصیلی. *مجله مطالعات روان‌شناسی تربیتی*، ۱۶(۳۳)، ۴۹-۷۴.
- سینها، ای. کی. پی و سینک، آر. پی. (۱۳۸۰/۱۹۹۳). *راهنمای پرسشنامه سازگاری دانش آموزان دبیرستانی*. ترجمه ابوالفضل کرمی. تهران: مؤسسه روان تجهیز سینا.
- شیخ‌الاسلامی، علی، سلیمانی؛ اسماعیل و محرم زاده، هنگامه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی بر سازگاری و خودکارآمدی دانش آموزان زورگو. *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، ۱۴(۴۷)، ۷۳-۴۹.
- شیخ‌الاسلامی، علی، صادقی، زلیخا و محمدی، نسیم. (۱۳۹۴). رابطه‌ی تاب‌آوری و حمایت اجتماعی ادراک‌شده با سازگاری مادران دارای فرزند کم‌توان ذهنی. *فصلنامه روان‌شناسی افراد استثنایی*، ۲۰، ۱۳۵-۱۲۵.
- عطا دخت، اکبر؛ نوروزی، حمید و غفاری، عذرا. (۱۳۹۲). تاثیر آموزش حل مسأله اجتماعی در ارتقای بهزیستی روان شناختی و تاب‌آوری کودکان دارای اختلال یادگیری. *ناتوانی‌های یادگیری*، ۳(۲) (پیاپی ۹)، ۱۰۸-۹۲.
- کاشانی و حید، لیلا؛ حکیمی راد، الهام؛ عامری، ریحانه؛ اساسه، مریم و مهدوی، سیده عاطفه. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر تاب‌آوری کودکان با اختلال رفتاری، *ششمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی مدرسه، تهران*، <https://civilica.com/doc/۱۲۰۳۳۹۸>.
- مهدوی، عابد، گلستانی، علیرضا، آقائی، مریم، همتی راد، گیتی، حاج حسینی، منصوره، غلامعلی لواسانی، مسعود، سپهر یگانه، شهربانو، و قربانی نیا، فاطمه سادات. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر افزایش سازگاری اجتماعی و راهبردهای خودتنظیمی کودکان طلاق. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۱۶(۳۳)، ۱۷۰-۱۵۷.
- ناصری، حسین. (۱۳۸۶). *مهارت‌های زندگی (ویژه دانشجویان)*، تهران: معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور.
- نویدی، احد. (۱۳۸۷). تاثیر آموزش مدیریت خشم بر مهارت‌های سازگاری پسران دوره متوسطه شهر تهران. *مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران*، ۱۴(۴)، ۴۰۳-۳۹۴.
- نیکنام کریم، غباری بناب باقر، حسن زاده سعید. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش حل مسئله خلاقانه بر خلاقیت و سازگاری اجتماعی دانش آموزان پسر تیزهوش. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۲۰(۲)، ۴۷-۶۲.
- Barker, S. (۲۰۰۲). A prospective longitudinal investigation of social problem-solving appraisal on adjustment to university, stress, health and academic motivation and performance. *Development of Psychology*, ۲۵(۱), ۶۵۸-۶۶۳.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L., & Stein, M. B. (۲۰۰۶). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behavior Research and Therapy*, 44(۴), ۵۸۵-۵۹۹.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (۲۰۰۳). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(۲), ۷۶-۸۲.

- Dreer, E., Elliot, R., Fletcher, C. & Swanson, M. (۲۰۰۵). Social problem solving abilities and psychological adjustment of persons in low vision rehabilitation. *Rehabilitation psychology*, ۸۹, ۳, ۲۳۲-۲۳۸
- Gao, J. L., Wang, L. H., Yin, X. Q., Hsieh, H. F., Rost, D. H., Zimmerman, M. A., & Wang, J. L. (۲۰۱۹). The promotive effects of peer support and active coping in relation to negative life events and depression in Chinese adolescents at boarding schools. *Current Psychology*, ۱-۱۰.
- Hernández, C. F., Cascallar, E., Kyndt, E. (۲۰۲۰). “Socio-economic status and academic performance in higher education: A systematic review”. *Educational Research Review*, ۲۹, ۱-۲۴.
- Monroe, O., Monty, B., & Small, J. (۲۰۰۱). Problem solving skills, Translated by Farideh kamali, Tehran: Ney [In Persian].
- Morales, E. E. (۲۰۰۰). A contextual understanding of the process of educational resilience: high achieving Dominican American students and the ‘resilience cycle’, *Innovative Higher Education*, 25(۱), ۷-۲۲.
- Moreira, P., Faria, V., Cunha, D. Inman, R. A. & Rocha, M. (۲۰۲۰). “Applying the trans theoretical model to adolescent academic performance using a person-centered approach: A latent cluster analysis”. *Learning and Individual Differences*, ۷۸, ۱-۹.
- Murugan, P. V. (۲۰۱۷). Mental Health and Adjustment of Higher Secondary School Students. *Journal on Educational Psychology*, 11(۲), ۲۹-۳۵.
- Perla, E. & O Donnel, B. (۲۰۱۱). Encouraging problem solving in orientation and mobility. *Journal of visual impairment Blindness*, ۹۸, ۴۷ - ۵۲.
- Ranjeeth, S., Latchourni, T. P., Paul, V. P. (۲۰۲۰). “Role of gender on academic performance based on different parameters: Data from secondary school education”. *Data in brief*, ۲۹, ۱-۱۸.
- Selcuk, G, S., Calishan, S., & Erol, M. (۲۰۰۷). The Effect of gender levels on Turkish physics teacher candidates. Problem solving start goes. *Journal of Turkish since education*. ۷ .۵, ۱۰.
- Sharma, G., & Pandey, D. (۲۰۱۹). Mediation effect of mental health on adjustment and achievement of English medium school students. *Asian Man (The)-An International Journal*, 13(۱), ۹۰-۹۴.
- Skinner, A. (۱۹۹۲). *Another kind of home: A review of residential child care*. Unipub.
- Sunitha, S., & Gururaj, G. (۲۰۱۴). Health behaviors & problems among young people in India: Cause for concern & call for action. *The Indian Journal of Medical Research*, 140(۲), ۱۸۵.
- Zhang, J., Slesnick, N. (۲۰۲۰). “Academic performance and delinquent and aggressive behaviors among children with substance using mothers”. *Children and Youth Services Review*, ۱۰۹, ۱-۳۲.